

Araştırma Makalesi • Research Article

Feodal Topluma Alternatif Bir Bakış: Tipler *

An Alternative View of Feudal Society: Types

Hüseyin Özil ^{a,**}

^a Arş. Gör., Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, 42250, Selçuklu/Konya.
ORCID: 0000-0002-0194-3727

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 13 Eylül 2017

Düzeltilme tarihi: 20 Nisan 2018

Kabul tarihi: 26 Nisan 2018

Anahtar Kelimeler:

Tipoloji

Sosyal Tipler

Feodal Toplum

ARTICLE INFO

Article history:

Received 13 September 2017

Received in revised form 20 April 2018

Accepted 26 April 2018

Keywords:

Typology

Social Types

Feudal Society

ÖZ

Bu çalışma sosyal tiplerin toplumu anlamada nasıl kullanılabileceği düşüncesinin ürünüdür. Toplum kendisini oluşturan insanlar olmadan anlaşılabilir bir bütündür. Bu çerçevede sosyal tip düşüncesi topluma dair sağladığı alternatif bakış açıları nedeniyle önemlidir. Belirtilenler neticesinde Feodal Avrupa, çalışmadaki sosyal tiplerin analiz alanı olarak seçilmiştir. Feodal Avrupa, toplumsal tip olarak da ifade edilebilecek başlıca üç toplumsal tabakadan oluşmuştur. Bunlar; Soylular, Din Adamları ve Serflerdir. Ancak çalışma aynı zamanda tacir olarak adlandırılan ek bir sosyal tip üzerinde daha durmaktadır. Çünkü tacir feodal toplum içerisinde diğer tiplerle girdiği etkileşim dolayısıyla ayrıcalıklı bir konumdadır. Bu yüzden Feodal toplumu anlamak için tacir önemli bir noktadadır. Bu çerçevede dört sosyal tip üzerinden incelenen Feodal Avrupa toplumu güvenlik ilişkileri, üretim, tabiiyet ve ticaret üzerinden şekillenmiştir.

ABSTRACT

This work is the product of thinking how social types can be used in the sense of society. Society cannot be explained independently from the human beings who make it up. The idea of social types is important because it provides an alternative perspective for understanding individuals in the context of the society they live in. In this paper, Feodal Europe is chosen for the purpose of an analysis of social types. Feodal European society is mainly composed of three social strata, which in turn can be understood as social types: the nobility, clergy and the serfdom. The study also focuses on the merchant category as an intermediary social type. Because, merchants in feodal society had a special position that allowed them to interact with all other social types. Therefore, the merchants are crucial in understanding the feodal society. An analysis of feodal society based on these four categories of social types reveals that the feodal European society was shaped by relations of security, production, allegiance and trade.

1. Giriş

Dünya üzerindeki her insanın nevi şahsına münhasırlığına rağmen toplum, tüm insanların biricikliğini ahenkle bir araya getirebilen bütündür. Bu nedenle toplum, içerisindeki tüm insanların kendilerine has yanlarının olduğunun kabul edilmesinin yanında sahip olunan farklılıkların bütünüün işlerliğine katkı sağladığının da idrakini gerektirmektedir. Farklılıkların bütünüün işlerliğine katkı sağlaması ise insanların etkileşimleri ile olmaktadır. “Toplum içerisindeki etkileşimleri motive eden – çıkar, kazanç, yardım, tahakküm vb.- pek çok unsur bulunmaktadır” (Simmel, 2009: 65-134).

Dahası toplumda gerçekleşen her etkileşim mutlaka kişilerin sahip olduğu motivasyonlarla gerçekleşmektedir. Nitekim bu nedenle insanlar arasında gerçekleşen etkileşime yönelik bir inceleme, toplumsal ilişkilere dair sağlayacağı perspektif açısından önem taşımaktadır. Çünkü böyle bir incelemeyle bütüne giden yolda parçaların ihmal edilme tehlikesi bertaraf edilecektir.

Toplumu anlama uğraşısında, toplum içerisinde var olan tipler, bütünüün parçalar üzerinden gösterilmesi imkânı nedeniyle dikkat çekmektedir. Dahası tipler üzerinden bütün bir toplum incelenirken toplum içerisinde gerçekleşen

* Bu çalışma, 2016 yılında Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından kabul edilen “*Kapitalist Sistemin Gelişimi ve Sosyal Tipler*” adlı Yüksek Lisans tezinden türetilmiştir.

** Sorumlu yazar/Corresponding author.

e-posta: huseyinozil@selcuk.edu.tr

etkileşimin içerik ve biçimine ulaşmakta mümkün olmaktadır. Tüm bunların dışında tipler üzerinden toplumun incelenmesi en azından konuya dair sunacağı farklı bakış açısı nedeniyle önem arz etmektedir. Ayrıca bu metotla bilimsel yöntem kaygıları nedeniyle insana dair pek çok faktörün analiz dışı bırakılmasının önüne geçilmesi de imkân dâhilinde olacaktır. Çünkü bilim gerçekliğe ulaşıırken soyutlamadan oldukça yararlanmaktadır. Bu durum ise toplum içerisinde kendini gösteren insanların -en azından-arka planda kalmasına neden olmaktadır. Çünkü insana dair pek çok hal bilimsellik kriterinin dışında kalmaktadır.

İfade edilenler çerçevesinde çalışmada Ortaçağ Avrupa'sına yoğunlaşılarak feodal toplumunun tipolojiler yardımıyla ele alınması amaçlanmaktadır. Ayrıca dönemin toplumsal etkileşimlerinin biçimleri ve içerikleri üzerinde durulmaya da çalışılacaktır. Feodal topluma ait has ilişkilerin saptanmasında ise toplumsal tipolojilerin görünür kılınmasından faydalanılacaktır. Ancak tipolojilerin elde edilmesinde birebir gözlem imkânı artık bulunmamaktadır. Bu nedenle döneme dair sunulan eserler üzerinden toplumsal ilişkilerin görünür kılınması amaçlanmaktadır. Lakin bu çalışmayla Feodal dönem içerisindeki tüm ilişkileri kapsayan bir ürünün ortaya koyulacağı iddiası yoktur. Dahası ilerleyen aşamalarda söz edilecek olan zaman ve mekânın farklılaşması ile feodal ilişkilerinde farklılaştığı düşüncesi nedeniyle böyle bir iddianın en azından dört toplumsal tip üzerinden gerçekleşmeyeceği düşünülmektedir. Bu perspektifte çalışmanın temel amacının feodal toplumun gün yüzüne çıkmamış alanlarının ortaya çıkarılması ya da feodal topluma dair var olan tüm metinlerinin genel bir analizinin okuyucuya aktarılmasının olmadığına dikkat edilmelidir. Bu çalışmanın temel amacı tipler üzerinden toplumların okunabileceği düşüncesi ve böyle bir okumayla sonraki dönemlere -feodalizmden kapitalist ekonomiye- sirayet eden toplumsal etkileşimlerin veri olarak gösterilebileceği savıdır. Bu hedef doğrultusunda toplumsal incelemelerde kullanılan tiplerin ne anlama geldiğinin, nasıl elde edildiğinin ve kavramın sosyolojik imkânının tartışılmasında fayda vardır.

2. Toplumsal Tipler Rehberliğinde Bütünü Anlayabilmek

Toplumsal hayat, bireylerin bir araya gelerek amaçlarını gerçekleştirdikleri alandan bağımsız olarak düşünülemez. Bu çerçevede bireyler amaçlarını gerçekleştirmek için toplumsal alanda etkileşimde bulunurlar. İnsanlar arasındaki etkileşim hem diğer insanları etkilemek hem de onlardan etkilenmek üzere çift yönlü bir iletişim üzerinde konumlanmaktadır. Toplumsal hayatta gerçekleşen her türlü etkileşimde Simmel'e (2009: 49) göre birbirinden ayrılmaz iki unsur bulunmaktadır. Bunlar: etkileşimi sağlayan motivasyonu oluşturan amaç/çıkar/güdü ile etkileşimin biçimidir. Buradan hareketle toplumda gerçekleşen fenomenlere bakarak insanların eylemde bulunmalarını sağlayan güdüyü görünür kılmaya ve gerçekleşen fenomenlerin gerçekleşme tarzına ulaşmak mümkündür. Nitekim bu olanak toplumsal tip kavramı ile kendini net bir biçimde ortaya koymaktadır.

Toplumsal tip terimi ile ifade edilenlerin karşılığını tek bir insanda görmek mümkün olsa da kavram insanlardan oluşan bütüne vurgu yapmaktadır. Bu bütün, aynı toplumsal tip

içinde ele alınan her insanın gerçekleştirdiği ortak davranışlardan oluşmaktadır. Bu durumu Aydemir'in (2014: 12) ifadelerinde de görmek mümkündür. Ona göre toplumsal tip, bireysel olarak temsil edilebilen ancak çok sayıda bireyin belirli eylemleri gerçekleştirmesi ile insanda karakteristikleşen ve böylelikle de bilimsel olarak gözlenebilen durumu anlatmaktadır. Kavramın bilimsel olarak ele alınabilme imkânını diğer tanımlarda da gözlenmektedir. Baker'e (2014: 90) göre toplumsal tip; hayal gücünün, duyguların bilgisi ve olgulara hâkimiyetle harmanlanıp bilimsel bilginin süzgecinden geçirilerek elde edilmektedir. İfade edilmek istenilenler tip kelimesinin sözlük anlamına bakıldığında daha net bir şekilde kendini ortaya koymaktadır. TDK'ya (2017) göre tip; *aynı cinsten bütün varlıkların veya nesnelere temel özelliklerini büyük ölçüde kendinde toplayan örnek* olarak tanımlanmaktadır. Görüldüğü üzere tip, birbirine benzer yanları bulunan varlıkların ortaklıklarını anlatan bir bütündür. Bu bütünü toplumsal tip rehberliğinde ele almak, *tip'e* kaynaklık eden ortak özellikleri sosyal alanda defaten gerçekleşen eylemlerle demetlemek anlamına gelmektedir. Çünkü tiplendirmenin vücuda bürünebilmesi insan etkileşimindeki eylemlere yön veren alışkanlıkların bilimsel zeminde ortaya çıkarılması ile mümkün olmaktadır.

Bireylerarası etkileşimin benzer davranış kalıplarıyla gerçekleştiği analitik olarak gözlenebilen bir durumdur. Gündelik hayatta etkileşimler belirli şemalar üzerinden gerçekleşir. Yani "tüm insan faaliyeti, *mutatlaştırmaya* tabidir. Sık sık tekrarlanan her eylem, sonradan bir efor tasarrufuyla yeniden üretilebilen ve icracıları tarafından *ipso facto* (tam da bu nedenle) bir model olarak kavranan bir kalıba dökülmeye başlar". Ayrıca mutatlaştırmının failer tarafından karşılıklı tiplendirilmesiyle kurumsallaşma da kendini göstermektedir (Berger ve Luckmann, 2008: 82-83). Bu durumu Aydemir (2014: 11); "tipikleşen davranış ve eylem alanları, olgusal gerçekliğin düzeyinde tezahürlerini yaratsa da gerçeklik sosyal bağlamın kendisinde nüvelenmeye devam eder. Yani sosyal tip kavrayışında bireye değil, kurumsallaşmış yapıyla özdeş bir eylem alanından söz edilebilir" şeklindeki açıklamasıyla ortaya koymuştur. Toplumsal tipin ortaya çıkması bireyin eylemi olmadan olanaksız olmasına rağmen eylemin benimsenmesi ile beliren mutatlaşma bireysel eylemin ötesinde bir anlamı ihtiva etmektedir.

Toplumsal algılama, tipin ve özelliklerinin belirlenmesinde başat rol oynamaktadır. Bu nedenle tipler, tanımlanmasa bile toplum tarafından hissedilirler. Simmel bu yüzden toplumsal tiplerin aslında analitik olarak toplumsal işlevlere bağlı olduğunu belirtip tiplerin mutlaka toplum tarafından oluşturulacağına dikkat çekmektedir (Baker, 2012: 327-328). Kavramın toplumla iç içe olması ise onun özelliklerine ulaşmadaki kilit manivelayı oluşturmaktadır. Bu minvalde Klapp, kavramın dört işlevinden söz etmektedir. Bunlar; kavramın bilişsel açıdan topluma dair algıya yardımcı olması, toplumun yapısının görünür kılınması ile değişiminin saptanabilmesi, bireylerin sosyal sistem içinde konumunun belirlenmesine yardımcı olması, kişinin etkileşimde bulunurken kendine uygun davranış kalıplarını benimsemesinin de katkıda bulunmasıdır (Klapp, 1958: 674-677). John McKinney (1969: 1-2) ise tiplendirme ile toplumsal kavrayışın gösterilmesi, toplumsal rollerin kavranması ve sosyal yapının geliştirilip

kurumsallaştırılabilmesi durumlarına dikkat çekmektedir. Diğer yandan ise toplumsal tipler ile insanın yaşam alanının net bir şekilde ortaya konulup herkes tarafından anlaşılabilir kılınabileceği de belirtilmektedir (Baker, 2014: 91). Bu çerçevede toplumsal tip ile öncelikle insanların zihinlerindeki toplum net bir şekilde belirlemektedir. Akabinde toplumun yaşadığı değişimin insan perspektifli gözlemlenmesi mümkün olmaktadır. Diğer bir açıdan ise toplumda var olan tiplerin ortaya konulması ile insanların hangi davranışı neden yaptığı ya da yapması gerektiği verili olarak anlatılmaktadır. Bu çerçevede tipler, toplumsal kavrayışın ortaya konulması için önem taşımaktadır.

Yazının bu noktadan sonraki aşamalarında feodal toplum içerisindeki tipler ortaya konularak Ortaçağ Avrupası'nın özellikleri okuyucuya aktarılmaya çalışılacaktır. Lakin gözden kaçırılmamalıdır ki insanların içinde bulunduğu toplumun dönem ve şartlar değişse de gerçekleşen etkileşim biçimleri temelde benzer arklar üzerinden cereyan etmektedir. Bu minvalde veri olarak tarihin herhangi bir döneminin etkileşimlerini saptamak diğer dönemleri anlamak için sunacağı perspektif bakımından kayda değerdir. Bu yüzden feodal toplumu anlamak kapitalist kültürü ve sonrasını anlamak için önem arz etmektedir. Lakin feodaliteden kapitalizme evrilen etkileşim biçimleri çalışmanın boyutlarını aşan bir niteliğe haiz olduğu için burada sadece feodal ilişkilerin veri olarak sunulması üzerinde durulacaktır.

3. Feodal Toplum

Feodal¹ dönemin hangi zaman aralığı içinde ele alınacağı konusunda net bir uzlaşma mevcut değildir. Feodal dönem aralığını, Büyük Roma İmparatorluğu'nun batı parçasının yıkıldığı 476 yılı ile başladığını ve 1400 yılı ile sona erdiğini (Hirst, 2014: 38) kabul edenlerin yanında dönemin Roma İmparatorluğunun parçalanması, 395 yılı ile başladığını ve 1453 İstanbul'un fethi ile sona erdiğini söyleyenlerde bulunmaktadır (Keçiş, 2016: 458). Dahası dönemin tarih aralığının Roma İmparatorluğunun Yıkılışı 476 tarihi ile Amerika'nın keşfi 1492 tarihlerinin olabileceğini veya 476 ile başlayıp mutlak monarşilerin çıkması ya da Fransız devrim 1789 tarihlerinin kullanılabilmesini söyleyenlerde mevcuttur. Tarihlere dair konsensüsün olmayışının nedeni feodal ilişkilerin tüm Avrupa üzerinde yeknesak cereyan etmemesidir. Keza feodal ilişkilerin ortadan kalkışı da Avrupa coğrafyası içinde farklı zaman dilimleri içinde gerçekleşmiştir. Bu nedenle feodal ilişkileri kesin tarihlerin içine koymak yerine ilişkinin oluşmasına kaynaklık eden faktörleri, etkileşimin seyrini ve feodal düzeni yıkan münasebetlerin oluşumuna bakmak yerinde olacaktır.

Orta çağa dair bir başlangıç belirtmek gerekirse 5. yy'deki Hun akınları dikkat çekmektedir. Bu akınlar sonucunda kuzeydeki kavimlerin Avrupa içlerine girmesi ile başlayan düzensizlik ve Müslüman dünyanın yükselmesi ile Akdeniz'deki etkinliğin yitirilmesi, Avrupa'da merkezi yönetim anlayışını gittikçe işlevsiz bir konuma gelmesine neden olmuştur (Erdem, 2009: 34). Merkezi yönetimin sağladığı güven ve ticaret ortamının ortadan kalkması ile birlikte Avrupa şehirleri canlılığını yitirmeye başlamıştır. Kentlerdeki canlılığın yok oluşunda saldırılara maruz kalınmasının yanında ticaret hatlarının gittikçe zayıflaması ile bir nevi şehirlerin yaşam damarlarının da kurumasının

etkisi de büyüktür (Goff, 2015: 43). Şehirdeki yaşamın gittikçe bozulması aynı oranda insanların buralarda yaşamalarını zorlaştırmıştır. Çünkü şehirler hem merkezi konumlarını yitirmişler hem de insanların güven içinde yaşamlarını idame ettirdikleri mekân olma özelliğini kaybetmişlerdir. Nitekim güvenli bir yaşam arayışı insanların şehirleri terk etmesine neden olmasının yanında feodal örgütlenmenin de hâkimiyetini kuvvetlendirmiştir.

İnsanların etrafı surlarla çevrili nispeten güvenli mekânlarda yaşamlarını feodal beylere ve şövalyelere emanet etmeleri neticesinde ise feodalizm kendini göstermiştir (McNeill, 2007: 330). Feodalizm özde toprağa ve toprak üzerinden şekillenen görev ve yükümlülüklerle dayalı bir sistemdir. Doğal olarak insanların konumlanması da toprağa² sahiplik durumlarına göre olmuştur. Ancak sadece toprak temelli bakış feodal toplumun birçok özelliğinin gözden kaçırılmasına neden olacaktır. Bu nedenle çağın ruhu, kişileri, ilişki zeminleri gibi dönemin karakteristik özelliklerine dikkat edilmelidir.

3.1. Feodal Dönemin Sosyal Tipleri

Feodal dönemdeki sosyal tipleri; himaye edenler, himaye edilenler ve dua edenler olarak sınıflandırmak mümkündür. Ancak Feodal döneme dair çalışmalardan soyluları, kendi arasında sırasına göre Duke\Dux, Morquess\Morquis\Markgraff, Comes\Count\Viscount ve Baron olarak (Bell, 1963: 70) dua eden kesimin ise Papa, Kardinal, Başpiskopos, Piskopos ve Papaz gibi farklı sınıflandırmalara tabi tutmak da mümkündür (Bloch, 1997: 534). Çalışmada kullanılan tasnifin tercih edilmesinde ise feodal sistemin oluşmasına kaynaklık ettiğine inanılan korunma ihtiyacının önemi yadsınamaz. İnsanları dünyada koruyanlar; senyörler, insanların ahiretini koruyanlar; dua edenler ve korunanlar; serfler. Tasnifte görülmektedir ki “din, güvenlik ve yaşam” üç ana eksen olarak açığa çıkmaktadır. Keza *Ortaçağ İnsanları ve Kültürü* adlı kitabında Georges DUBY'de (1995: 250) benzer şekilde üçlü bir ayrıma yer verdiği görülmektedir. Ancak her ne kadar üçlü bir inceleme ile feodal toplum tiplerine ulaşılmaya çalışılsa da her sınıfın kendi arasında bir tasnife tabi olabileceğine dikkat edilmelidir. Mamafih çalışmada feodal toplumun tipleri üç ana başlık üzerinden anlatılmaktadır.

3.1.1. Himaye Edenler: Lordlar\Soylular\Senyörler

Feodal dönemde insanlar arasındaki ilişkiler tabiiyet üzerine kuruludur. Bu nedenle en tepedeki krala kadar –kralda gerçek senyör “tanrı”nın hizmetkârıdır- herkes birilerinin adamıdır. İnsanlar arasındaki ilişkiler ise hak ve yükümlülükler çerçevesinde cereyan etmektedir. Ancak gözden kaçırılmamalıdır ki himaye edenler; hayatları, düşünce dünyaları, sorumlulukları ve hakları gibi pek çok yönden feodal toplum içinde diğerlerinden farklılaşmaktadır.

Himaye edenlerin konumu doğal olarak himaye edilenlerin varlığı ile mümkündür. Ancak feodal ilişkilere bakıldığında insanların toplumsal konumlanmasındaki karşılıklı muhtaçlık belirtildiği şekilde görülmemektedir. Dahası senyörler feodal ilişkilerde baskın ve talepkâr durumda bulunmaktadır. Soyluların toplum içindeki talepkâr konumunu Bell'in (1963: 74) feodal toplum içinde hatırı sayılır her mevkiinin soyluların doğuştan kendi hakkı olarak gördüğü şeklindeki ifadesinden anlamak da mümkündür.

Soylular toplumsal mevkiler üzerindeki haklarının doğumla tevarüs ettiğine inanmaktadırlar. Doğuştan kazanılan bu haklar üzerinden himaye edilenlere tahakküm kurulmasına bakıldığında ise “biat” hususu dikkat çekmektedir.

Ortaçağda biat etmek aşağı\onursuz bir durumu ifade etmez. Aslında Ortaçağda biat silsilesi üzerinden kurulan ilişkilerle çeşitli toplumsal ayrıcalıklardan faydalanabilen bir grup mevcuttur (Stephenson, 1951: 181). Bu grubun ekseriyesini ise soylu kesim oluşturmaktadır. Lakin insanlar arasında gerçekleşen biatin farklılığına dikkat edilmelidir. Bloch (1997: 263) “*Feodal Toplum*” kitabında serf biati ile vassalların biatinin açık bir şekilde farklı olduğundan söz etmektedir. S erf biati irsi bir şekilde gerçekleşmektedir. Her gelen yeni nesilin biatini yenilemesi beklenmemektedir. *Vasselite* olarak adlandırılan ikinci biatte ise ilişki taraflardan biri ölünceye kadar gerçekleşmekte ve genellikle askeri hizmetleri içermektedir. Soylular arasındaki biatte, iki insanın kendi iradeleri ile karşılıklı yükümlülüklerde anlaşılabilir bir (*bir nevi*) *sözleşmeyi*³ oluşturması önemlidir. Çünkü sözleşme etrafında toplumsal etkileşimde bulunmak Ortaçağ Avrupa’sını diğer bölgelerden ayırmaktadır. (Moore, 1989: 323). İkinci biat çeşidi şerefli, soylu gibi nitelermelerle ele alınırken serf biatinde ikili bir ilişkiden çok taraflardan birinin bir canlıya sahip olması şeklindedir. Bu nedenle serf ve soylu arasında gerçekleşen ilişkide belirtilen -biat çeşidi arasındaki- fark yoğun şekilde görülmektedir. S erf-soylu arasındaki ilişkiye bakıldığında serf, soylu karşısında muhtaçtır, kaderini belirleyemez konumdadır ve soylu için ise feodal örgütlenmedi ki angaryaları yapacak zorunlu bir varlıktan öte bir anlamı bulunmamaktadır.

Lord toplumun yöneticisidir⁴ ve mevcut düzeni korumakla yükümlüdür. Lakin bu hizmet karşılıksız değildir. “Feodal sistemde vassalın korunması, toprağın işlenmesi ve vassallar arındaki anlaşmazlıkların çözülmesi karşılığında barış ve savaş zamanlarında hizmet talep edilmektedir” (Ülgen, 2010: 7). Bu çerçevede lord, vassallarının yaşamını düzenler, gerektiğinde savaşır, feodalite içinde geçimlik ürün yetiştirilmesini gözetir. Lordu toplumun reisi olarak ifade etmek te mümkündür. Yerine göre komutan, yerine göre yasaları belirleyen ve uygulayan, anlaşmazlıkları çözen ve son sözü söyleyen kişidir. Pirenne’nin (2005: 76) de belirttiği gibi feodal bey serfleri üzerinde karar alma, uygulama ve uymayanları cezalandırma gibi yargı yetkilerine haiz kişidir. Ancak lordlar adaletin yılmaz savunucuları değildir. Çünkü en nihayetinde onlar birer yöneticidir. Bu nedenle adaleti değil idareyi düşünmek ve gözetmek zorundadırlar. Bu çerçevede lordun hapse atma, asma ve direğe bağlama gibi yetkileriyle (Goff, 2015: 318) ek vergiler koyma ve bunları gerektiğinde cebren alma gibi imkânları adaletten çok lordun çıkarına hizmet etmektedir (Pirenne, 2005: 80). Feodal ilişkilerde çıkar ögesi lordlar\soylular tarafından ön planda tutmaktadır. Soylular arasında gerçekleşen savaşlar bu konuda dikkat çekmektedir.

Savaşların vassalların selameti için yapıldığı söylenmektedir. Lakin gerçekte korunan lordlardır. Çünkü “Soylu kesiminin varlığı vassalların feodal beyliğin topraklarının işlenmesi ile ancak mümkündür” (Pirenne, 2005: 77). Bu nedenle soyluların tüm çabası kendi mallarının korunmasıyla ilgilidir (Dawson, 1997: 255). Dolayısıyla savaşlar vassalların selameti için değil lordların toprağını işleyebilecek canlılar için yapılmaktadır. Ancak savaş soylu yaşamı için sadece çıkarların korunması demek değildir.

Soylu hayatının, aslında savaşa hazırlık ve savaş zamanı olarak ayrılması bu konuda önemlidir. Çünkü savaş soylu hayata o kadar nüfuz etmiştir ki barış zamanlarında yapılan savaş provaları onlar için birer eğlenceye dönüşmüştür. Soylu erkekler küçüklükten beri savaş için yetiştirilmektedir. Yaşamı boyunca savaşı bekleyen birisi için de savaş yeteneklerinin sergilenebileceği bir alandan ibaret olmaktadır (Bloch, 1997: 454).

Feodal toplum toprak üzerine temellense de lord bir tarım insanı değildir. “Tarla işleriyle ilgilenmek bir soylu için acıklı bir durumdur” (Bloch 1997: 468). Çünkü soylu için amaç finansal bir işletmenin sahibi olmak ve bunu verimli kullanmak değildir. O üzerinde insanların yaşadığı toprakların sahibi olmak istemektedir. Böyle bir sahiplikle elde edeceği hizmet⁵ onun kudretine eş değer olmaktadır. Ayrıca belirtilmelidir ki “serf ile senyör ilişkisinin mahiyeti genelde mal ve hizmet ilişkisidir” (Erim, 2011: 7). Lordun diğer lordlarla girdiği mücadelede amaç daha fazla toprak elde etmek değildir. Toprak zaten bu dönemde yeterince vardır. Az olan üzerinde çalışacak insanlardır (Kılıçbay, 2005: 72). Lordun feodal dünyadaki geçim uğraşısına karşı duruşunun yanında düşünce dünyası ile de diğer kesimlerden farklılaşmaktadır.

Düşünce dünyasına bakıldığında sadakat, kan ayrıcalığı, onur, hükmetme hakkı gibi konulara soylu bakışının kendine has özelliklere sahip olduğu görülmektedir. Soyluluk üzerinden sağlanan kan ayrıcalığının nesiller boyunca devam etmesi ile serfler üzerinde kurulan tahakküm doğal olarak bir noktada üstünlüğün doğuştan bahşedildiği anlayışının yerleşmesine neden olmuştur (Ülgen, 2010: 8). Lakin bu anlayışla lordun ırkçı olduğu kanaatine varmak mümkün değildir. Zaten soylu kesiminin düşüncesinde üstün olan herhangi bir millet yoktur. Onlara göre üstün olmak sahip olunan kanla, aileden tevarüsle kazanılan bir haktır. Bu düşüncelerin tezahürlerini soyluların sahip olduğu haklarda görmek mümkündür. Nitekim Ortaçağ’da avlanmak bu duruma verilebilecek basit bir örnektir. “Feodal çağda avlanmak serflere yasaklanmıştır. Bu faaliyet sadece soyluların yapabileceği bir etkinliktir” (Bloch 1997: 469). Avlanmanın serflere yasaklanması bu faaliyeti onların becerileriyle ilgili olmadığı aşıkârdır. Avlanma üstün olanların sahip olduğu bir haktır. Keza ekonomik yaşama bakış da bu çerçevede ele alınabilir.

Ortaçağda gerçekleşen etkileşimlere bakıldığında görülmektedir ki soylunun en önemli işlevi toprak üzerine temellenen ilişkilerin sürdürülmesini sağlamaktır. Bu minvalde soylunun sahip olduğu tüm özellikler düzenin - aynı zamanda soylu kesimin üstünlüğünün- devamı içindir. Keza görülmektedir ki toprağın, feodal toplum için ifade ettiği anlamın değişmesi hem soylu kesimin hem de feodal ilişkilerin değiştiği zaman dilimine denk gelmektedir. Bu konuda Moore (1989: 11-15), *Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri* adlı kitabında belirtmektedir ki Feodal Dönemdeki toprağa hâkimiyetin insanlara hâkimiyet sağlaması 1500’lü yılların ikinci yarısından itibaren ciddi biçimde değişmiştir. Bu durumun en önemli nedeni toprağın insanlar için gittikçe ticarileşen bir nesne olmasıdır. 1580’lerde patlayan toprak satışları da belirtilen ahvali anlatması bakımından önemlidir. Ancak toprağın ticarileşmesinin feodal dönemde yeknesak gerçekleşmediği gözden kaçırılmamalıdır. Zira İngiltere ve Fransa başta olmak üzere soyluların toprağın

ticarileşmesinde farklı tepkiler verdikleri görülmektedir (Bloch, 1997: 285-305). Lakin en nihayetinde soylunun gücü toprağa sahiplik ve bu toprağın soyla elde edilmesinden gelmektedir. Keza toprağın ticarileşmesi\metalaşması onun diğer kesimler tarafından elde edilmesinin önünü açıp soylunun ayrıcalıklı konumunu sona ermesinde önemli bir mihenk taşı olmuştur. Bu nedenle feodal etkileşimlerde bir koruyucu pozisyonda bulunan soyluların konumu toprağın Ortaçağ'da ifade ettiği anlamın değişmesine paralel olarak zayıflamıştır. Dahası ticari etkileşimlerde soylu, kendine nevi şahsına münhasır bir pozisyon bulamamış üreten\tüketen, satan\satın alan ilişkileri içinde sıradanlaşmıştır.

3.1.2. *Dua Edenler: Din Adamları*

Feodal toplumun karakteristik özelliği olarak tabiiyet ilişkileri dikkat çekmektedir. Nitekim bu tabiiyet ilişkisi içerisinde insanlar serf ve senyör olarak konumlandırılmaktadır. Ancak feodal toplumda serf ve senyörden ayrı olarak konumlanan din adamları sınıfı da mevcuttur. Bu sınıf birçok yönden serf ve senyörden farklılaşmakta ve bu nedenle de ayrı bir tip olarak ele alınmaktadır. Lakin dua eden kesimi yeknesak bir kalıba oturmanın zorluğunu belirtmek gerekmektedir. Çünkü bu kesim içerisinde dünya işlerini tamamen bırakıp zamanını ibadetle harcayanların yanında insanların öbür dünyalarını kurtarmak için toplumun içinde bulunan din adamları da mevcuttur. Dahası Avrupa coğrafyası üzerinde farklı kilise örüntülerini de görmek mümkündür. Burada çalışmanın feodal toplumu anlama çabasının bir ürünü olması hasebiyle toplumla iç içe yaşayan kesim üzerinde durulacağı belirtilmelidir.

Kilise çatısı altındaki din adamlarının skalası feodal toplum içerisinde konumlan serf ile kral arasındaki yelpaze ile büyük oranda örtüşmektedir. Bu nedenle din adamları arasında serf gibi yaşayanlarda senyör gibi hayatlarını idame ettirenlerde mevcuttur. Hatta büyük kilise senyörlerinin en yüksek kılıç baroları ile aynı düzeyde imkânlarla sahip olduğu söylenmektedir (Bloch 1997: 534). Belirtmek gerekir ki "Ortaçağ'da pek çok kilise senyörlüğü mevcuttur. Zaten papalık inancına göre Tanrı'da tüm insanların senyörüdür. Bu nedenle serf-senyör ilişkisi kilise tarafından meşrulaştırılmaktadır" (Goff, 2005: 46). Dua edenler kendilerini tanrının adamı ve yeryüzündeki hayatı da ahiretin bir yansıması -"büyük küçük melek⁶ hiyerarşisi- olarak gördükleri için feodal düzenin doğal destekçileri konumundadırlar (Özcan, 2005: 24-25). Dua edenlere göre; gerçek senyör Tanrı'nın ta kendisidir. Tüm insanlar da onun serfi. Böylece yeryüzündeki sistemde asıl dünyanın - ahiretin- bir tezahürü olmaktadır.

Dünyayı anlamak için tek kaynağı İncil olarak gören dua edenlere göre; yaşam İncili okuyabilenler tarafından düzenlenmelidir. Bu nedenle dua edenler Ortaçağın öğretmenleridir. Çünkü onlara göre; dini metinlerin yorumlanması ve cahil ruhların kurtarılması eğitilmiş din adamlarının çalışmaları ile mümkün olmaktadır. Gerçekten de bilimsel bazı hesaplamalara sadece onların ihtiyacı vardı. "Paskalya yortusu, dua zamanları ve çanların ne zaman çalınacağına belirlenmesi konuları sadece kilisenin bilmesi gereken mevzularıdır" (Goff, 2015: 194). Bu nedenle din adamları, sosyal hayata müdahale eden ona çeki düzen

vermeye çalışan kişilerdir. Ancak bu uğraşlarındaki başarı konudan konuya değişmektedir. Evliliğin ömür boyu olduğunu düşünen kiliseye karşı ikinci ve üçüncü evlilikler feodal toplum içerisinde oldukça yaygındır. (Bloch 1997: 534). Lakin bu durum sosyal hayatta kilisenin zayıf olduğu zannına yol açmamalıdır. Çünkü devletlerin dahi merkezi otoriteden yoksun olduğu bir dönemde oldukça güçlü bir merkezi yapıya sahip kilise, aforoz⁷ ve enterdi⁸ gibi yetkileriyle sosyal hayatı tam anlamıyla durdurabilecek olanaklara sahiptir (Atsız ve Oran, 1956: 89-90). Dahası bu metinde dua edenlerin müdahaleci bir karakter taşıdıklarını vurgulanmaktadır. Bu husus için başarının önemi yoktur.

Dua edenler başkalarının yorgunluklarından geçinen insanlardır. Çünkü senyörün dua edenlere tahsis ettiği ödenekler, müminlerin bağışları, müminlerin ruhlarının selameti için yapılan duaların ücretleri, kilisenin mal varlığı üzerinden sağlanan gelir gibi büyük bir finansal güç dua edenlerin hizmetindedir (Pirenne, 2005: 76; Bloch, 1997: 536-7). Bu nedenle dua edenlerin bedenen ekonomik faaliyet içerisinde yer almalarına gerek yoktur. Lakin bu durum dua edenlerin ekonomiye müdahale etmelerine engel değildir. Heaton'un (1995: 174-177) belirttiği gibi kilise, faiz ve adil fiyat vb. konular üzerinden toplumsal hayata müdahale imkânlarını sürekli elinde tutmuştur.

Dua edenler, zengine iyi gözle bakmayan lakin buna karşı çalışmayı sürekli teşvik eden bir dimağın ürünleridir. Belirtilmelidir ki "ortaçağ boyunca en çok tasarruf eden kilise kurumudur" (Goff, 2015: 88). Keza Papalık, etki alanı olarak tarihin gördüğü en büyük imparatorluklar olan Pers ve Roma imparatorluklarının yüz ölçümü ile yarışabilecek bir alanda etkin bir şekilde faaliyet göstermiştir (Mann, 2012: 438). Ancak dua edenlere göre *bir zengin cennete girmesi, bir devenin iğne deliğinden geçmesi gibidir* (Küçükkalay, 2010: 114). Diğer yandan ise onlara göre, bir insan zenginliği amaçlamamalı ancak sürekli çalışmalıdır. Çünkü "insan ilk günahın bedelini -kadın çocuk doğurarak- ancak çalışarak ödeyebilir" (Özcan, 2005: 23). Nitekim görülmektedir ki feodal toplum içinde dua edenler net bir şekilde kendilerinde toplumu yönlendirme hakkını bulabilmektedir.

Ortaçağ etkileşimlerinde din adamları dönemin ruhunu yansıtmaktadır. Ancak bu ruh toplumsal etkileşimlere maddiyatın yansımalarına paralel olarak zayıflamıştır. Zira dua edenlere tabiiyeti sağlayan en önemli husus ahirette rahat olma isteğidir. Ancak feodal ilişkilerin bozulmaya başlaması ile paralel olarak insanlar, yaşadıkları dünyada kazanç elde etme temelinde bir araya gelmeye başlamıştır. Bu durumda din adamlarına olan teslimiyete son vermiş ve dua edenlerin toplumsal etkileşimlerdeki baskın konumunu zayıflatmıştır.

3.1.3. *Himaye Edilenler: Serfler*

Serfi manor⁹ örgütlenme içerisinde yaşayan ve lorda bağlı kişi olarak görmek toplumsal ilişkileri anlama açısından faydalı olacaktır. Çünkü serf yaşam, yemek ve barınma imkânlarına karşılık mal ve hizmetini lorduna adayan ve izinsiz bulunduğu yeri değiştirme imkânı bulunmayan kişidir (Stephenson, 1951: 182). Bu minvalde Feodal yaşam içerisindeki ekonomik yaşamın nitelik olarak farklılığına dikkat edilmelidir. Feodalite içerisinde toprak ve hizmet, tek ödeme şekli olmamakla birlikte ekonomide kullanılan en yaygın araçtır (Braudel, 1996: 330). Toprak ve hizmetin

ekonomi içindeki yeri serfin yaşamına bakıldığında daha net olarak ortaya çıkmaktadır.

Ortaçağ'da nicel olarak en fazla insanın serf grubu içinde yer aldığı söylenebilir. Çünkü "bir lordun manorunda lord dışına herkes, ya serf ya da yarı serftir" (Pirenne, 2005: 75). Bu bakımdan feodal sistem, çok'un aza teslimidir. S erf orta çağın sefaletini sürüp dönemin zenginliğini üreten kişidir. Çünkü serf, manor içinde tarıma elverişli olmayan toprakları kendisi için ekerken beyi için arazideki en verimli toprakları ekmektedir. Ancak serf yine de daha iyi bir yaşam sürebilirdi. Lakin beyine vermek zorunda olduğu hizmetleri olmasaydı (Huberman, 2015: 14). S erf en nihayetinde hizmetini beyin koruması altında yaşamak için veriyordu. Ancak serfin çalışmasıyla bey güçleniyor, bey güçlendikçe iş yükü artıyor ve serfin hayatını¹⁰ kısıtlayan angaryalar çoğalıyordu. Dolayısıyla daha çok çalışmak ile daha fazla iş yüküne sahip olunması içerisinde bir tezatlık barındırmaktadır. Dahası serf üretim konusunda da oldukça kısıtlamalara maruz kalmaktadır. "Üretebilmesi için gerekli toprağı ve izinleri senyöründen aldığından serf, kendisi için ne kadar çalıştı ise lordun arazisinde ve hizmetinde aynı derecede çalışması gerekmektedir" (Kılıçbay 2005: 73). Böylelikle ürettiğı kadar ürün teslim eden bir sisteme ulaşıyor ve serfin kendisi içinde eline mamül geçmiş oluyordu. Lakin gerçekte serfin eline yoktan biraz fazla geçtiğini söylemek abartı bir tabir değildir. Çünkü "öncelikli olarak lord serflerinden vergi talep edebilir ve gerektiğinde bu vergileri çoğaltabilirdi. Dahası serf elde ettiği ürünü için yine lordun ambarını ya da değirmenini kullandığından ek ücret ödemesi gerekmektedir" (Goff, 2005: 249; Pirenne, 2005: 80; Stephenson, 1951: 203). Yani serfin çalışması kendisi için değil başkalarının zenginleşmesi için gereklidir.

Sosyal hayat içerisinde ise birçok yükümlülük serfin omuzlarındadır. Nitekim insanların ekonomik konumuna bakıldığında görülmektedir ki serf kendini ekonomik yönden tamamen efendisine teslim etmiş kişidir. Çalışması sonucu eline geçen anca hayatını idame ettirebilecek kadardır. Dahası ekonominin dinamik unsuru olmasına karşın bağımlı konumdadır. Kendisi için efendisinden fazla çalışması mümkün olmadığından toplum içinde mevcut konumu kendi elinde değildir. Yaşam standardını kendi belirleyemez bir düzeydedir. Lord kendi mallarını kullanması için serften ne talep ediyorsa onu vermek zorunda olduğundan ekonomik piyasa içinde sesi\ talebi olamayan bir aktör konumundadır. S erfın ekonomik etkinlik içindeki edilgen konumu Orta çağda klasik feodal ekonomin değişmeye başladığı dönemlerde açıkça görülmektedir. Bu hususta İngiltere ve Fransa'daki serflerin durumlarındaki farklılık dikkat çekicidir. Moore'a (1989: 26) göre İngiltere'de gözlenen *çitleme*¹¹ hareketlerinde görülmektedir ki bu zamana kadar toprağı işlemek için beslenen serfler değişen ekonomik şartlarla birlikte toprak üzerinde fazlalık konumuna düşmüşlerdir. Serflere ihtiyacın azalmasıyla birlikte kentlerdeki iş imkânları serfler için sınımlanabilecek bir liman olmuştur. Fransa'da ise durum farklı seyretmiştir. Bu ülkede soylular toprakları üzerindeki serfleri kente göndermek yerine kontrol altında tutarak daha fazla vergi elde etme yolunu seçmişlerdir (Moore, 1989: 89-90). Anlatılanlar göstermektedir ki feodal etkileşimler içerisinde serfin ekonomik konumunun belirlenmesinde diğer toplumsal tipler belirleyici konumdadır. Bu belirleyicilik sosyal yaşamda da gözlenebilmektedir.

S erfın sosyal yaşamda karşılaşılabileceğı olaylara bakıldığında görülmektedir ki serf izin alması gereken kişidir. Aslında serfin ana karakterini *bağımlı* olması oluşturmaktadır. Ekonomik açıdan bağımlı, sosyal açıdan bağımlı hatta denilebilir ki yaşaması bile senyörüne bağımlı olan birisidir serf. Bu durumu serfin hayatına dair verilebilecek birkaç örnekle ortaya koymak mümkündür.

S erfın evlenmek için vergi ödemesinin yanında bulunduğu feodal beylik dışından evlenebilmesi için de izine ihtiyacı vardır (Pirenne, 2005: 79). Çoğu zaman evlenmek serfin tek başına karar verebileceğı bir durum bile değildir. Bir serfin evliliğinde ilk söz hakkı aile reisindedir. Eğer aile reisi bulunmuyorsa evliliğe senyörün karışma imkânı vardır. Çünkü aile ile kurulacak yeni ekonomik birim senyörün hizmetinde çalışacaktır (Bloch, 1997: 357). S erfın yerini terk edebilmesi için bile senyöründen izin alması gerekmektedir (Kılıçbay, 2005: 73). Görüldüğü gibi hayatın her alanında yükümlü ve her türlü faaliyetine karışılan kendi hayatını başkalarının keyfine göre yaşayan birisidir serf.

S erf feodal toplum için olmazsa olmaz bir noktadadır. Serfler olmadan üretim gerçekleşemez, manorun angaryaları yapılamaz ve senyörler yaşayış tarzları devam edemezler. Ancak tüm bunlara karşın serfin bireysel davranışta bulunması nerede ise imkânsızdır. Ortaçağda serf, senyörü için yaşayıp çalışırken istekte bulunmaması gereken canlıdan öte bir konumda değildir. S erfın bu yapısı feodal ilişkilerin yıkılmasından sonrada devam etmiştir. Feodal ilişkilerin bozulmaya başlaması ile -bölgesel farklılıklara rağmen- serf grupları daha önce belirtildiği gibi şehirlere akın etmişler ve toprak yerine para üzerinden şekillenen etkileşimlerle edilgen olma konumlarını işçi kisvesi altında sürdürmüşlerdir.

4. Feodal Yapılanmayı Sarsan Aktör: Tacir

Ekonomik faaliyet insanlık kadar kadim bir geçmişe sahip olsa da tarih içerisinde yoğunlaşmış seyrekleştiği dönemler olmuştur. Nitekim feodal dönem de topluluklar arasında ticaretin seyredildiği bir zaman dilimine denk gelmektedir. Zaten merkezi otoritenin olmadığı ve insanların birbirleri ile etkileşimlerinin oldukça sınırlı olduğu bir çağda ticaretin yoğun olarak yapılması beklenemezdi. Ancak bu durum ticaretin hiç olmadığı anlamına gelmemelidir. Ortaçağda ticaret vardır. Lakin oldukça sınırlı düzeydedir. Çünkü feodal sistem içindeki üretim kendi kendine yeterlilik üzerine kuruludur. Harcayabilecek parası olanların -senyörler ve dua edenler- paraları karşılığında alabileceğı çok bir şey yoktur. Bu nedenle parasal ticaret oldukça az düzeydedir. Serflerin ise ne paraya ihtiyacı ne de para için ihtiyacından fazlasını üretme güdüsü vardır. (Huberman, 2015: 26-28). Çünkü eğer ihtiyacından fazla çalışırsa ürettiğinin yarısını senyörüne verecek, eline geçen para ile de yine senyörüne sunacağı çeşitli yükümlülüklerden başışıklık kazanacaktır. Dolayısıyla serfin çalışmasını motive edecek bir durum yoktur. Lakin feodal yapı içerisindeki bu durum 11 ve 12. Yüzyıllarda gerçekleşen maddi yükselişle değişmeye başlamıştır (Braudel, 1996: 335). Tarıma dayalı yerel ekonomiden kasaba ve ticaret loncaları eliyle gelişen ticaret ağları paranın gün geçtikçe toplumsal yaşam içinde yer etmesini sağlamıştır¹² (Mann, 2012: 454-456). Paranın gittikçe yaygınlaşması ve para kazanma ile motive olmuş bir insan tipi -tacir- ile ise

ekonomik hayat kökünden değişmiştir. Lakin tüccarın Ortaçağ ekonomisi içinde rolünün başlangıcına dair bilgilere ulaşmak mümkün görünmemektedir (Pirenne, 1994: 85). Kaldı ki bu çalışmada tüccarın başlangıcına dair bilgilere değil bir tip olarak feodal yapılanmaya etki eden karakterine yer verilecektir.

Tacir, feodal toplum içerisinde para kazanma güdüsüyle motive olmuş ve para kazanma amacı doğrultusunda tüm dünyayı kendine uygun bir şekilde dizayn etme cesaretine sahiptir. Nitekim bu minvalde tacir devrimci karaktere sahip kişidir. Çünkü o insanlar arasındaki ticari ilişkileri hak ve yükümlülük temelinden çıkarıp emeğin maddi değeri hüviyetinde büründürmüştür. İlişkideki bu hüviyetin başlangıcı ise tacirin organize ettiği imalathanelerde atılmıştır. Tacir ticaret için anlaştığı imalathanelerle ihtiyaçtan fazla üretmiş ve ticaret ağlarını geliştirmiştir (Tanilli, 2016: 21). Ancak bu imalathanelerde zamanla yeterli gelmemeye başlamış ve şehirlerde daha büyük üretim merkezleri kurmuştur. Yeni merkezler ise yeni iş imkânları ve kırdan kente göç demektir. Bu durum ise feodalitenin sonunun haberi niteliğindedir. Çünkü şehir hayatı feodal kalıplara uymayan mekânlara ev sahipliği yapmaktadır.

Dua edenlere ve soylulara sağlanan ayrıcalıklar, ticaret için kat edilen yollarda alınan ayakbasta paraları, diğer sınıfların ayrıcalıkları tacirler için katlanılması zor koşullardır (Bloch, 1997: 545-6). Bu nedenle tacirlerin ayrıcalık ve kısıtlamalarda kurtulabilecekleri mekânlara ihtiyaçları vardır. Nitekim bu ihtiyaç şehirleri ön plana çıkarmaktadır. Şehir hayatı ile birlikte tacir, gücünün ve parasının etkisinin farkında olarak istediklerini kimi zaman para ile kimi zaman ise –gerektiğinde- güç¹³ ile almıştır. Bu nedenle tacirin karakterinin birçok yönden serfle farklılaştığı görülmektedir. Çünkü tacir, bağımsız ve özgür davranışları benimsemiştir. Güvenliğini başkasına emanet etmeden kendi ahlakına uygun bir dünya için her yolu deneyen kişidir tüccar (Sander, 2007: 76). Bu nedenle toplum içerisinde gücün tanımının biat temelli ilişkiler üzerinden yapılmayıp maddiyata endekslenmesi tacirin zaferinin ilanı niteliğindedir. Keza Feodal yapılanma içinde soylular tacirleri ve servetlerini başlarda küçümsemişlerdir. Ancak zor durumda kaldıklarında tüccarlara başvurmaları soyluların gururlarında küçültücü bir kabullenişe sebebiyet vermiştir (Pirenne, 1994: 96-97). Nitekim bu durumu aşağıdaki tablo net bir şekilde göstermektedir. Tablonun daha iyi anlaşılabilmesi için aynı dönemde en zengin çiftlik sahiplerinin gelirlerinin 150 pound, çiftçilerin ve taradaki işçilerin gelirleri haftalık 5 veya 6 şilin¹⁴ olduğu gözden kaçırılmamalıdır (Hobsbawn, 2005: 29).

Şekil 1: 1760 yılına ait İngiltere'deki gelir dağılımı¹⁵

Meslek	Hane Sayısı	Gelir ¹⁶
Tüccarlar	1.000	600
	2.000	400
	10.000	200
	2.500	400
	5.000	200
Esnaf	10.000	100
	20.000	700
	125.000	40
	2.500	200
İmalat Ustaları	5.000	100
	10.000	70
	62.500	40

Tacirin gelişile birlikte paranın değerinin toplumsal ilişkilerde artması feodal örüntünün çöküşündeki ana hususu oluşturmaktadır. Çünkü feodal örgütlenmeler güvenlik temelinde bir araya gelirken şehirler ticaret temelinde bir araya gelmektedir. Dolayısı ile insanlarda artık güven ihtiyacı temelinde değil maddi arzular neticesinde etkileşimde bulunmaktadır.

5. Sonuç

Feodal dönemin dört toplumsal tip –himaye edenler, himaye edilenler, dua edenler ve tacirler- üzerinden ele alındığı bu çalışmada görülmüştür ki toplumsal ilişkilerin hüviyetini belirleyen ana husus insanlar arasında gerçekleşen tabiiyet ilişkisinin niteliğidir. Nitekim feodal yaşamın çıkış noktasına bakıldığında görülmektedir ki güven ihtiyacı, tabiiyet ilişkilerinin çıkış manivelası konumundadır. Ortaçağda yaşanan güven ihtiyacı nedeniyle serfler yaşamın birçok alanında son kararı lorduna bırakmıştır. Feodal toplum içindeki insanlar ahiretlerini güvene almak için dua edenlere bağlılık göstermektedirler. Soylular arasındaki lord-vassal ilişkisi ise çoğu zaman lordun sağladığı imkânlardan faydalanmak için sunulan bir tabiiyettir. Ancak güven, insanın insana tabiiyetini açıklayan yegâne unsur değildir. Zira bir toplumsal tip olarak soylular, feodal toplum içindeki etkileşimlerin de sahip oldukları ayrıcalıkların doğuştan olduğuna inanmaktadır. Doğuştan kazanılan bu ayrıcalıklar nedeniyle ise diğer kesimler üzerinde hâkimiyet kurmayı da doğal bir durum olarak görmektedirler.

Feodal etkileşim içinde belirli kesimlerin tahakkümünün doğal görülmesi beraberinde yaşamın devamı için yapılması zorunlu olan çoğu faaliyetlerden aynı kesimlerin muaf olması durumunu getirmiştir. Bu nedenle ekonomi ve sosyal alanda gerçekleşen etkileşimlerde serfler sürekli dezavantajlı konumda olmuştur. Serfler feodal dönemdeki üretimi tamamına yakını gerçekleştirilmesine rağmen sermaye konusunda hiç birikim oluşturamamış hatta geçimini bile zorlanarak sağlamıştır. Ekonomi alanındaki dezavantaj ise sadece üretim alanında değildir manor örgütlenme içinde görülmektedir ki soyluların ve dua edenlerin hizmetleri angaryaları çoğu zaman yiyecek ve barınma karşılığında onlara tabi olanlar tarafından yürütülmektedir. Serflerin sosyal alanda birbirleriyle gerçekleşen etkileşimlerine bakıldığında ise ya soyluların etkileşime karışma imkânı bulunmakta ya da dua edenler tarafından ahiret hayatlarını kurtarma amaçlı etkileşimin çerçevesinin çizildiği görülmektedir. Bu çerçevede denilebilir ki serfin her toplumsal etkileşiminde edilgen konumunda olması onun diğer toplumsal tipler tarafından tabiiyet altına alınması gereken bir canlı olarak algılanmasına neden olmuştur. Dua edenler dini yaşam kisvesi altına, soylular ise doğal bir hakkın sonucu bu tahakkümü meşru görmekteyler.

Feodal toplum içerisinde konumuna dini meşruluk sağlayan sosyal tip ise dua edenlerdir. Feodal toplum içerisinde İncili okuma ve yorumlama tek elini elinde bulunduran dua edenler, toplumsal etkileşimlerde dini referanslarla konularını devamlı güçlendirip toplumun kendilerine bağlı olmalarını talep etmişlerdir. Bu talep hem soylular hem de serfler için geçerlidir. Lakin talebin derecesin iki sosyal tip için farklı etkileşim biçimlerinde cereyan ettiği görülmektedir. Dua edenler serflere etkileşimlerinde daha müdahaleci ve talepkardır. Aynı durumun soylular için de

geçerli olduğu görülmekle birlikte talebin içerik ve biçim yönünden farklılaştığı görülmektedir. Öncelikle dua edenler serfler için direk yönlendirici konumda iken soylular için yönlendirici niteliklere haiz olmakla birlikte daha çok nasihat veren pozisyonunda olduğu görülmektedir. Bu duruma kaynaklık eden ana husus ise dua eden soylu ilişkisindeki tabiiyetin farklılığı ve soylunun feodal toplum içindeki ayrıcalıklı konumu dikkat çekmektedir.

Feodal toplumun sosyal tiplerinin bir birleri ile olan etkileşimini kökten değiştiren karakter ise tacirdir. Tacir daha önce bahsi geçen etkileşimleri değiştiren ve değişmesini talep eden kişidir. Bu talebin nedeni ise tacirin toplumla olan etkileşiminde -özellikle soylu ve dua edenler tarafından- yabancı konumuna itilmesidir. Ancak tacir bu yabancı konumundan çıkıp kendisinin domine ettiği kent mekânları aracılığı ile feodal etkileşim kalıplarını yıkan bir etkiye bulunduğu görülmektedir. Aslından tacirin en önemli etkisi tabiiyeti, belirli kesimlerin sağladığı güven olgusundan çıkarıp paraya eş değer kılmasıdır. Tabiiyette görülen bu değişim insanların toplumsal konumlanmasında değiştirmiş dolayısı ile toplumsal etkileşimler feodal perspektiften çıkıp paranın sağladığı ekonomi temelli bir hüviyete bürünmüştür.

Sonuç olarak feodal ilişkilerin incelenmesinde toplumsal tipler üzerinden yapılan analiz, insanlar arasındaki etkileşimi ve konumlanmayı belirleyen en önemli unsurların tabiiyet/korunma, güven ve bağlılık olgularının olduğunu göstermiştir. Bu olgulardaki değişimi sağlayan husus ise tacir tipinin anlatmaya çalıştığı ekonomik hayattır. Feodal dönemde ekonomik hayat yerel çapta, toprağın işlenmesi ile gerçekleşirken tacirin toplumsal ilişkilerde etkinliğinin artması ile ekonomi geniş ölçekte kent imalathaneleri üzerinden gerçekleşmiştir. Bu durum ise feodal ilişkilerin geçerliliğini yitirmesine neden olmuştur.

Notlar

¹ Feodalite Latince *feodum*'undan gelen bir terimdir. Kavram aslında *-fief*'in- kişisel bağımlılık karşılığında verilen mükâfata anlatmak için ortaya çıkmışsa da bütün kişisel bağımlılıkları ve ona bağlı bütün yan ilişkileri anlatan bir hüviyete kavuşmuştur (Kılıçbay, 2005: 70).

² Feodal dönemde toprakları üçlü bir sınıflandırmaya tabi tutmak mümkündür. Bunları *Demense*; senyöre ait olan ve serfler tarafından işlenen verimli topraklar, *Terramansinoria* veya *Mansus*; serflere verilen ve karşılığında mal ve hizmet beklenen topraklar, *Communia* veya *Marcacommunis*; orman, mera, çayır gibi alanlar olarak ifade etmek mümkündür. Ayrıca *Terraincultu* yani işlenmeyip nadasa bırakılan alanlarda mevcuttur. Ayrıntılı bilgi için bakınız. Marc Bloch, Feodal Toplum, 1997.

³ Toplumsal etkileşimlere sirayet eden sözleşme anlayışı Avrupa'nın sonraki dönemlerinde görülen *çağdaş toplum, parlamenter demokrasi* vb. kavramlara kapı aralaması bakımından da önemlidir. Ayrıntılı bilgi için bakınız Barrington Moore, Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri, V Yayınları 1989.

⁴ Bu dönemde her soylunun yönetici olduğu söylenemez lakin her yöneticinin bir şekilde soylu kademesinde bulunduğu değerlendirilebilir

⁵ Ortaçağ'da feodal beyler ile serfleri arasındaki ilişki para karşılığı yapılan hizmetler değildir. Bu çerçevede mal ve hizmetler satılmazdı. Efendisinin ona verdiği toprak ve barınma imkânları karşılığında serfler hizmetlerini sunarlardı. Nitekim feodal yapı içerisinde paranın dolaşımı oldukça sınırlı bir hacme sahiptir.

⁶ Hristiyan öğretilerinde meleklerin baş melekten başlayarak aşağı doğru hiyerarşik bir şekilde yaratıldıkları öğretiler böyle bir örgütlenişin yeryüzünde olduğu belirtilerek feodal dönemdeki hiyerarşik yapı dini olarak haklı bir zemine oturtulmuştur.

⁷ Bir Hristiyan'ın toplum dışına atılması manasına gelmektedir. Aforoz edilen kimse ile toplum konuşmaz ondan kaçar. Eğer aforoz edilen kimse senyör ise serfleri ona itaatsizlik ederdi. Bu nedenle aforoz hiçbir kişinin maruz kalmak istemeyeceği bir durumdur.

⁸ Papalık tarafında bir şehir ya da bir ülkeye verilen cezadır. Enterdi ilan edilen yerdeki tüm dini işlerin -evlilik, cenaze, günah çıkarma, ayin vb.-durması anlamına gelmektedir.

⁹ Feodal dönemdeki toplumların örgütlenmesi "manor" olarak da adlandırılmaktadır. Bu çerçevede bir manor örgütlenme içinde feodal beyin şatosu, serfler, kilise ve ekilecek alanı içermektedir. Ayrıntılı bilgi için bakınız. Marc Bloch, Feodal Toplum, 1997.

¹⁰ Serfin feodal dönemde koruma karşılığı verdiği belirli bir hizmeti yoktur. Koruma karşılığı talep edilen hizmetler her alandadır. Ancak genel olarak bu hizmetler; serfin kendi tarlasında çalıştığı süre boyunca beyin tarlasında çalışması, beyin mallarının hasat edilip pazara götürülmesi, tamirat işleri, askerlik hizmeti, beyin evinin diğer işleri olarak açıklanabilir.

¹¹ Çitleme, soylu kesimi içinde değerlendirilebilecek bir grubun - ortak- tarım topraklarını çitlemek sureti ile diğerlerinin kullanımından ayırıp üzerinde hak iddia etmesidir (Kaymak, 2011: 169). Ayrıntılı bilgi için bakınız İktisada Dokunmak, Hakan Mihçı, Phoenix Yayınevi, 2011.

¹² Avrupa'da paranın yaşama gün geçtikçe girmesi toplumsal etkileşimlerde artan para talebine neden olmuştur. Bu para talebi çözümü ise Avrupa üzerinde farklı şekillerde gerçekleşmiştir. İngiltere'de köylüler kente göçmüşler ve İngiliz toprakları tarım çiftliklerine dönmüş, Fransa'da ise köylülerin üretimleri üzerindeki vergiler artırılıp bunlar pazara sunulmuş, Doğu Avrupa'da ise malikâne sistemine dönerek muhafazakâr bir tepki gösterilmiştir (Moore, 1989: 326).

¹³ Tacirlerin istediklerini almak için güç kullanmaları önemlidir. Ancak dikkat edilmesi gereken husus gücün mevcut düzenin yıkılması değil kendilerine yapılan kısıtlamaların ortadan kaldırılması için kullanılmasıdır. Ayrıntılı bilgi için bakınız. Leo Huberman, Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla, İletişim Yayınları, 2015.

¹⁴ Şil'in tedavülde kaldırılmış bir para birimidir. Ancak kullanıldığı dönemde 1 Pound 20 Şiline denktir. Grafikte gösterilmemesine karşın aynı dönemde taşradaki çiftçilerin haftalık gelirleri 6 veya 5 şiline denk düşmekte olup aylık gelirleri 1,5 pound düzeylerini bulmamaktadır.

¹⁵ Tablodaki veriler Eric Hobsbawn'ın *Sanayi ve İmparatorluk* adlı kitabından alınmıştır.

¹⁶ Gelir olarak ifade edilen rakamlar haneye düşen pound miktarı olarak anlaşılmalıdır.

Kaynakça

- Atsız, B., & Oran, H. (1956). *Ortaçağ Tarihi 2*. İstanbul: İnkılap Kitapevi.
- Aydemir, M. A. (2014). Sosyal Alanın Tipleştirilmesi: Toplumsal Tipler. *Sosyoloji Divanı*, 3, 9-12.
- Baker, U (2012). *Beyin Ekran*. (Der., E. Berensel). İstanbul: Birikim Yayınları.
- Baker, U. (2014). *Kanaatlerden İmajlara*. Harun Abuşoğlu (Çev.). İstanbul: Birikim Yayınları.

- Bell, A. (1963). *A History of Feudalism: British and Continental*. Londra: Roberts&Green.
- Berger, P. L., & Luckmann, T. (2008). *Gerçekliğin Sosyal İnşası*. Vefa Saygın Ögütle (Çev.). İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Bloch, M. (1997). *Feodal Toplum*. Mehmet Ali Kılıçbay (Çev.). Ankara: Opus Yayınları.
- Braudel, F.(1996). *Uygurlukların Grameri*. Mehmet Ali Kılıçbay (Çev.). Ankara: İmge Kitapevi.
- Dawson, C. (1997). *Batının Oluşumu*. Dinç Tayanç (Çev.). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Duby, G. (1995). *Ortaçağ İnsanları ve Kültürü*. Mehmet Ali Kılıçbay (Çev.). Ankara: İmge Kitapevi.
- Erdem, T. (2009). Feodaliteden Sanayi Toplumuna. İçinde: T. Erdem (Ed.), *Feodaliteden Küreselleşmeye: Temel Kavram ve Süreçler*, (s.31-69). Ankara: Lotus Yayınevi.
- Erim, N. (2011). *İktisadi Düşünce Tarihi*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Goff, J. L. (2005). Ortaçağ'da Avrupa. *Doğu Batı*, 33, 39-68.
- Goff, J. L. (2015). *Ortaçağ Batı Uygurluğu*. Hanife Güven & Uğur Güven (Çev.). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Heaton, H. (1995). *Avrupa İktisat Tarihi: İlkçağlardan Sanayi Devrimine*. Mehmet Ali Kılıçbay (Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Hirst, J. (2014). *Kısa Avrupa Tarihi*. Mihriban Doğan (Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Hobsbawn, E. J. (2005). *Sanayi ve İmparatorluk*. Abdullah Ersoy (Çev.). Ankara: Dost Kitapevi.
- Huberman, L. (2015). *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*. Murat Belge (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kaymak, M. (2011). Sanayi Devrimi Neden İngiltere'de Gerçekleşti? Karşılaştırmalı Bir Makro Tarih Denemesi. İçinde: H. Mihci (Der.), *İktisada Dokunmak*, (s. 163-185). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Keçiş, M. (2016). Kavimler Göçü ve Feodalite. İçinde: S. H. Özkan (Ed.), *Orta Çağ Tarihi*, (s. 433-473). İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.
- Kılıçbay, M. A. (2005). Ortaçağ'ın Orta Malı Olmadığına Dair. *Doğu Batı*, 33, 69-79.
- Klapp, E. O. (1958). Social Types: Process and Structure. *American Sociological Review*, 23, 674-678.
- Küçükcalay, A. M. (2010). *İktisadi Düşünce Tarihi*. İstanbul: Beta Basım.
- Mann, M. (2012). İktidarın Tarihi: Başlangıcından MS 1760'a kadar Toplumsal İktidarın Kaynakları. Esin Saraçoğlu vd. (Çev.). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- McKinney, J. C. (1969). Typification, typologies, and sociological theory. *Social Forces*, 48(1), 1-12.
- McNeill, H. W. (2007). *Dünya Tarihi*. Alâeddin Şenel (Çev.). Ankara: İmge Kitapevi.
- Moore Jr., B. (1989). *Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri*. Şirin Tekeli & Alaeddin Şenel (Çev.). Ankara: V Yayınları.
- Özcan, Z. (2005). Ortaçağ'da Birey ve Bireyleşme. *Doğu Batı*, 33, 11-37.
- Pirenne, H. (1994). *Ortaçağ Kentleri*. Şadan Karadeniz (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pirenne, H. (2005). *Ortaçağ Avrupa'sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi*. Uygur Kocabaşoğlu (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sander, O. (2007). *Siyasi Tarih: İlk Çağlardan 1918'e*. Ankara: İmge Kitapevi.
- Simmel, G. (2009). Sosyoloji Sorunu. İçinde: Tuncay Birkan (Çev.), *Bireysellik ve Kültür*, (s.47-58). İstanbul: Metis Yayınları.
- Stephenson, C. (1951). *Medieval History*. New York: Harper&Brothers Publishers.
- Tanilli, S. (2016). *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası: 3. Cilt (16. – 17. Yüzyıllar: Kapitalizm ve Dünya)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- TDK (2017). Tip maddesi. (Erişim: 22.05.2017), http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.59b8d5c4761b87.49033996
- Ülgen, P. (2010). Ortaçağ Avrupa'sında Feodal Sisteme Genel Bir Bakış. *Mukaddime*, 1, 1-17.